

UDK: 325.2 (497.113=30)
Stručni članak
Primljeno: 9. 2. 1996.

O najnovijem srbijanskom viđenju povijesti i sudbine Nijemaca (Folksdojčera) u bivšoj Jugoslaviji

VLADIMIR GEIGER

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Prikaz donosi kritički osvrt na najnoviji rad o povijesti i sudbini Nijemaca (Folksdojčera) u bivšoj Jugoslaviji srbijanskog autora Slobodana Maričića. Autor prikazuje sadržaj knjige i ukazuje na činjenične pogreške, neistinite navode i krive interpretacije.

Brojna je literatura (napose njemačka) o Nijemcima (Folksdojčerima) u jugoistočnoj Europi i na južnoslavenskim prostorima. Danas gotovo nema njemačkog naselja u bivšoj Jugoslaviji kojemu nije posvećena posebna monografija, niti ozbiljnijeg događaja iz folksdojčerske povijesti, uključujući i ratnu i poratnu sudbinu, koji nije barem publicistički obrađen. Osim većih i sumarnih pothvata i zanimljivih izdanja izvornog arhivskog gradiva, postoji niz publikacija različitih zamisli i vrijednosti. Produkcija te literature do danas je tolika da je njen opseg već teško sagledati. Stoga je nužna upotreba bibliografskih priručnika. Unatoč svemu, nema cjelovitog, objektivnog prikaza povijesti južnoslavenskih Nijemaca.

O povijesti Nijemaca u bivšoj Jugoslaviji, na srpskome, hrvatskome i slovenskome jeziku, napisano je i objavljeno relativno malo. Većina radova obuhvaća i obrađuje samo određeno razdoblje ili se ograničuje na uža područja. Od monografija, najzapaženija je knjiga Dušana Bibera »Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941« (Ljubljana, 1966.). Za razdoblje Drugoga svjetskog rata objavljena je knjiga Josipa Mirnića »Nemci u Bačkoj u drugom svjetskom ratu« (Novi Sad, 1974.). Povijest Folksdojčera od raspada Austro-Ugarske monarhije do kraja Drugoga svjetskog rata obradio je Petar Kačavenda u knjizi »Nemci u Jugoslaviji 1918–1945« (Beograd, 1991.). Pregled povijesti s posebnim osvrtom na sudbinu Nijemaca u Jugoslaviji nakon Drugoga svjetskog rata prikazali su Vladimir Geiger i Ivan Jurković u knjizi »Što se dogodilo s Folksdojčerima?« (Zagreb, 1993.).

Kao najnoviji prikaz povijesti i sudbine Nijemaca (Folksdojčera) u Jugoslaviji, pojavila se knjiga srbijanskog novinara i publicista Slobodana Maričića naslovljena »Susedi, dželati i žrtve: Folksdojčeri u Jugoslaviji« (Connect &

Media Marketing International, Beograd – Centar za dokumentaciju o vojvođanskim Nemcima, Pančevo, 1995., 242 str.).

Novi radovi o temama koje su donedavno na južnoslavenskim prostorima bile prešućivane ili jednodimenzionalno prikazivane, kao što je i sudbina Nijemaca (Folksdojčera) u poratnoj Jugoslaviji, zaslužuju pozornost povjesničara i šire javnosti.

Osvrta na Maričićevu knjigu od strane njemačke, austrijske i podunavskošvaupske (folksdojčerske) historiografije i publicistike do sada nije bilo.

U srbijanskom tisku, knjiga je afirmativno predstavljena, kao »riznica najrazličitijih dokumenata, dakle istorijskih izvora. (...) Čitalac će teško zapaziti autorov lični odnos prema problemu; sve je, zapravo, podređeno autoritetu istorijskih izvora i dokumenata«* (Zlatoje Martinov, Protiv principa kolektivne krivice naroda, *Republika*, god. VII, br. 121–122, Beograd 1.–31. VIII. 1995., str. 16).

Autor u uvodu (»Umesto uvoda«) (str.5–6), navodi »da je ovo prvi istorijski prikaz o Folksdojčerima iz nepoznatog ugla i otvaranje tabu – teme njihove sudbine posle rata« (sic !) te naglašava da mu je »motiv bila želja da saznato i doživljeno na temu 'Folksdojčera' istinito prenese svima koje ovo pitanje zanima« (str. 5).

No, već u prvom poglavlju I/1. »Dolazak Nemaca na (jugo)slovenske prostore« (str. 9–11) navedeno je niz netočnosti i neistina. Prema autoru, Austro-Ugarska postoji već 1699. godine, a carica i kraljica Marija Terezija (1717.–1780.), živa je i vlada još 1787. godine. Ruse poistovjećuje s Rusinima i slično. Neutemeljena je tvrdnja: »U naročito velikom broju, Nemci se na naše prostore počinju doseljavati posle ukidanja zabrane Protestantske crkve u Nemačkoj, da njeni vernici ne smeju napuštati svoja ognjišta...« (str. 9). Naime, opoziv zabrane naseljavanja protestanata, naseljavanje Nijemaca na južnoslavenske prostore samo ospješuje. U manirističkom viđenju povijesti posebno iskazuje svoj stav prema katolicizmu: »Katolička crkva odmah po ujedinjenju južno-slovenskih naroda u Kraljevini SHS u Hrvatskoj i Sloveniji plan-ski počela da radi na širenju katoličke vere i unijačenju, pokušavajući da utiče na politički život nove države« (str. 11).

U poglavlju I/2. »Raspored i brojnost nemačke nacionalne manjine u našim krajevima« (str. 13–16), iako donosi točne podatke o broju Nijemaca u Kraljevini SHS/Jugoslaviji prema popisima iz 1921. i 1931. godine, pa i procjenama uoči Drugoga svjetskog rata, navod: »Raspodom Austrougarske Monarhije po odredbama istih sporazuma oko dvestotine hiljada pripadnika nemačke nacionalne manjine, postaju građani Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca« (str. 15), potpuno je netočan. Usporedbe radi, na istom području, popis iz 1910. godine bilježi 577 039, a popis iz 1921. godine 505 790 Nijemaca (kriterij materinski jezik). Pad prirasta njemačkog stanovništva u Jugoslaviji između 1931. i 1941. godine, ne znajući prave uzroke (iseljavanje u prekomorske zemlje, smanjenje nataliteta, asimilacija ...), autor pozivajući se na »domaće izvore« prikazuje: »... da se iz Jugoslavije do početka rata 1941. godine, poučen

* Nazive poglavlja knjige i citate navodimo u originalu, na srpskome jeziku.

primerom sudbine Jevreja u Nemačkoj i drugim zemljama, najveći broj Jevreja nemačkog porekla iselio u Ameriku, Izrael (sic !) i druge zemlje« (str. 15).

I/3. »Društvena i kulturna organizovanost i obrazovanje« (str. 17–20) naziv je trećeg poglavlja. Najblaže rečeno, Maričićeva je tvrdnja nategnuta: »U oblasti obrazovanja na maternjem jeziku, nemačka nacionalna manjina u Kraljevini Jugoslaviji u okviru zakonskih mogućnosti nije imala teškoće za ostvarivanje prava i potreba« (str. 17). Naprotiv ! (Konzultirati: Josef Volkmar Senz, *Das Schulwesen der Donauschwaben im Königreich Jugoslawien*, München, 1969.). Autor zatim tvrdi: »Nema sumnje, da je zahvaljujući, svojoj visokoj stručnoj osposobljenosti, veliki broj pripadnika nemačke nacionalne manjine, došao na značajne položaje u državnim službama i institucijama Kraljevine Jugoslavije. Ovo očito nije bili slučajno, jer su gotovo bez izuzetka u Aprilskom ratu svi oni bili u ulozi pripadnika Nemačke Pete kolone« (str. 19).

Nakon manje-više prihvatljivog prikaza I/4. »Socijalni status i učešće Nemaca u privredi i ekonomiji« (str. 21–24), jednostrana viđenja, iznosi i u poglavlju I/5. »Politička organizovanost i aktivnosti nemačke nacionalne manjine« (str. 25–36). Netočan je i neistinit navod: »Izborno pravo i učešće u političkom životu pripadnicima nemačke nacionalne manjine kao i pripadnicima drugih manjina, bez ikakvih organičenja u Kraljevini Jugoslaviji bilo je omogućeno na osnovu Ugovora o zaštiti prava nacionalnih manjina od 10. IX. 1919. godine, koji su potpisale uglavnom sve evropske zemlje. Docnije je ovo pravo potvrđeno Ustavom iz 1923. godine, uz dobijanje mnogih drugih sloboda za zaštitu i izražavanje nacionalnog identiteta manjina u Jugoslaviji« (str. 28). Konvenciju o Zaštiti manjina potpisala je Kraljevina SHS u Parizu 5. prosinca 1920. godine, a ne kako to navodi Maričić. O svemu tomu, što autor netočno donosi, postoji brojna literatura.

Predratna povijest, kao i uloga Folksdojčera u travanjskom ratu, prikazano je u poglavlju I/6. »Početak razlaza, prvi sukobi i aprilski rat« (str. 37–46), krajnje jednostrano, ideologizirano i negativno: »Kada su u prvim jutarnjim časovima 6. aprila 1941. godine, nemačke trupe počele prelaziti pod borbom granice Kraljevine Jugoslavije, bilo je svima jasno, da su pripadnici nemačke nacionalne manjine u većini, članovi organizovane Pete kolone« (str. 39). Kakva je Maričićeva istina i viđenje tih dana najbolje prikazuje: »Nekoliko sati docnije, Beograd je u potpunosti zaposednut nemačkim trupama, kojima General Von Kleist, po ugledu na Fridricha Barbarosu, odobrava tri dana voljno i pravo 12 sati pljačke. Predvođeni domaćim Folksdojčerima posebni SS odredi pljačkaju jevrejske stanove i imovinu, radnje, fabrike i magacine« (str. 45). Prikaz obiluje i drugim netočnostima. Nizozemskog povjesničara Luisa de Jonga, kojeg citira, proglašava njemačkim povjesničarem (str. 41). Navod da su Mađari okupirali Banat (str. 42 i 56) notorna je glupost itd., itd.

U poglavlju II/1. »Učešće jugoslovenskih Folksdojčera u ratu 1941–1945 i u ratnim i okupacionim jedinicama« (str. 47–60) do vrhunca dolazi autorovo nepoznavanje faktografije. Niz je zaprepaštajuće netočnih i zbunjujućih tvrdnji. Tako: »... starešina VoMi-ja i vođa svih Nemaca u Jugoslaviji postaje dr. Janko Sep, koji za svog zastupnika u NDH imenuje Branka Altgayera« (str. 47). U jednoj jedinjoj rečenici bezbroj zabrinjavajućih neistina i istinskog neznanja koje se ponavlja i dalje. Naime, VoMi (Volksdeutsche Mittelstelle) bila je jedna od ustanova Trećeg Reicha za koordinaciju rada s njemačkim narodnosnim

manjinama u tuđini, osnovana 1936. godine. Razvila se iz posebnog odjela Kulturministeriuma. S vremenom je dobila monopol za rad s manjinama: davala je naredbe manjinskim organizacijama i imenovala pojedine vođe tih organizacija te određivala njihovu djelatnost. Dr. Sepp (Josef) Janko (Janko je prezime, a ne ime!) bio je vođa njemačke manjine (Volksgruppenführer) točnije Kulturbunda za Kraljevinu Jugoslaviju od 1939. do 1941. godine, a od početka do kraja rata vođa Njemačke narodne skupine za Banat i Srbiju. Maričić ne zna i ne razlikuje što je to VoMi, a što Kulturbund, odnosno Njemačka narodna skupina. Očito je nepoznavanje temeljnih pojmova iz povijesti Folksdojčera, organizacijske strukture i slično. Branimir (ne Branko!) Altgayer nije nikakav zastupnik, nego vođa Njemačke narodne skupine (Volksgruppenführer) u NDH. Nije ga postavio, niti je to po svojim ovlastima mogao Sepp Janko itd.

Autorovo (ne)poznavanje vojne povijesti je zabrinjavajuće. Nije mu jasno mnogo toga. Primjerice, navod da se u ljetu 1941. godine »... od vojvodanskih Folksdojčera dobrovoljaca u Beloj Crkvi, Vršcu i Kikindi, formiraju još tri bataljona: SS Bataljon 'Ludwig Von Baden', SS Bataljon 'General Laudon' i SS Bataljon 'Emanuel von Bayern', čime je stvorena SS Divizija 'Prinz Eugen', koja se tokom rata borila širom Jugoslavije« (str. 47). Točnosti radi, navedeni bataljuni (bojne), ustrojeni su u to vrijeme u NDH kao pričuvne bojne Einsatzstaffela Deutschen Mannschafta (postrojbe Njemačke narodne skupine). Uz aktivnu bojnu »Prinz Eugen« pripadali su formalno pod Ustašku vojnici NDH. Sedma SS gorska dragovoljačka divizija »Prinz Eugen«, ustrojena 1942. godine u Banatu, nešto je ipak sasvim drugo i nema veze s istoimenom bojom, kao ni s tri pričuvne bojne koje autor spominje (historijat 7. SS divizije »Prinz Eugen«, vidi: Otto Kumm, »Vorwärts Prinz Eugen !«. *Geschichte der 7. SS-Freiwilligen-Division »Prinz Eugen«*, Osnabrück, 1978. (prvo izdanje), Coburg, 1995. (treće izdanje); o postrojbama Folksdojčera u NDH, vidi: Vladimir Geiger, *Vojne i poluvojne postrojbe Njemačke Narodne Skupine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice/VDG Jahrbuch*, Zagreb, 1995., str. 159–165). Zatim, autor jednostavno 369. pješačku diviziju (»Vražja«) i 373. pješačku diviziju (»Tigar«), obje u sastavu Vrhovnog zapovjedništva Wehrmachta (OKW – Heer), proglašava SS postrojbama (sic!). Nazivi postrojba koje navodi su nepotpuni, proizvoljni i netočni, kao i u većini podaci o njima (bilj. 31 na str. 143–144). Pisanje njemačkih riječi, naziva i imena, nedosljedno je i neispravno. Tako, primjerice: Wehrmacht ne piše ni njemački, ni srpski (Vermaht), već potpuno krivo Wermacht. Zapovjednik 13. SS divizije »Handžar« Sauberzweig, kod Maričića je Salerzwajg ...

Netočnosti i nedosljednosti u pisanju njemačkih imena i naziva ponavljaju se i dalje u knjizi; Deutschen Mannschaft piše Deutsche Manschaft, Reichführer piše Rajhsfuhrrer i Rajhs – führer, Obergruppenführer piše obergruppenführer i slično.

II/2. »Posebne aktivnosti Nemaca i Folksdojčera u Jugoslaviji tokom rata i okupacije« (str. 61–66) poglavlje je koje govori o jednoj od navodnih, posebnih aktivnosti Folksdojčera. Maričić dovodi Folksdojčere u izravnu vezu s organizacijom »Lebensborn« (Izvor života). U stilu rekla-kazala, pozivajući se na knjigu »U ime rase« (Marc Hillel, *Au Hom de la Race*, Paris, 1975.) i svoju

maštu, naširoko piše o otimanju i germanizaciji djece iz europskih zemalja, i Jugoslavije... »Ovo je najčešće sprovedeno uz saradnju sa organizacijom VoMi na teritoriji Kraljevine Jugoslavije i u nekim drugim zemljama okupirane Evrope« (str. 61). Neutemeljeno i krajnje neozbiljno Folksdojčere proglašava nosiocima projekta »Lebensborn« na terenu.

II/3. »Nemci i Folksdojčeri u katoličkoj crkvi u NDH« (str. 67–76) poglavlje je u kojemu se autor upinje prikazati što slikovitije »antisrpske strasi« Katoličke crkve, katoličke svećenike Folksdojčere i njihov odnos prema Srbima, napose sotonizacijom Nezavisne Države Hrvatske. Navodi su naglašeno isključivi: »Značajan broj sveštenika katoličke crkve na području zemalja bivše Jugoslavije, bio je nemačkog porekla (...). Nekoliko njih je zauzimalo veoma visoka mesta u crkvenoj hijerarhiji. Zajednička im je bila odanost Vatikanu i Papi, a najvećem broju i mržnja prema srpskom narodu. Stoga nije za čuđenje, što je velik broj Folksdojčera u mantijama prišao ustaškom pokretu podržavajući ga ne samo molitvama, nego i aktivnim učešćem u progonu i fizičkom istrebljenju Srba u NDH« (str. 67). Ili: »Ne mali broj sveštenika nemačkog porekla učestvovao je u akcijama pokrštavanja Srba u NDH...« (str. 73). Da bi priča bila zanimljivija, Maričić spominjući Svetozara Rittiga, tvrdi: »Ovaj visoki sveštenik i docnije starešina crkve Svetog Marka u Zagrebu, još 1920. godine (sic !) javno je osudio Pavelića i sve one koji u Katoličkoj crkvi podržavaju ustaški pokret« (str. 74). Autor često, i kada treba i kada ne treba, spominje Hrvatsku i Hrvate. Najčešće upotrebljava izraze »klerofašisti«, »ustaše«, »zverstva«, »pokrštavanje Srba« i slično. Uz protuhrvatske, protunjemačke i protukatoličke stavove, poglavlje obiluje i drugim netočnostima i neistinama. Josip Stadler (vrhbosanski nadbiskup) za Maričića je zagrebački nadbiskup. Eksplicite tvrdi da je ministar propagande Trećeg Reicha »Goebels inače veliki prijatelj kardinala Stepinac« (str. 69). Uz to, tvrdi da je redarstveni izaslanik (policijski ataše) Trećeg Reicha u NDH Hans Helm u istrazi 1946. godine »priznao da je lično Stepinac odobrio kontakte nekih pripadnika katoličke crkve u NDH i Gestapoa« (str. 69). Poslanik i opunomoćeni ministar Trećeg Reicha u NDH Siegfried Kasche je »Fon Kaše« (sic !). Neka imena su potpuno netočna kao: Stijepan Bauer Lein (pravilno Stjepan Bäuerlein) itd.

U poglavlju II/4. »Folksdojčeri i Nemci u pokretu otpora i NOR-u« (str. 77–81) niz je uopćavanja i nepoznavanja problematike. Brojka od 60 boraca njemačke nacionalnosti u vrijeme formiranja njemačke partizanske čete (15.X.1943.) preuveličana je i nekritički preuzeta od Naila Redžića, koji je o četi »Ernst Thälmann« pisao u nekoliko navrata novinske članke i feljtone, donoseći mnoštvo neprovjerenih poluistinitih ili neistinitih navoda. Od brojne literature o »telmanovcima« Maričić osim Redžića ne koristi ništa drugo. Ne navodi ni vrlo dobru studiju Slavice Hrečkovski »Njemačka četa 'Ernst Thälmann' u jedinicama NOV i POJ u Slavoniji« (*Zbornik CDISB*, 1, Slavonski Brod, 1984., str. 331–350). Četa nije nikada prerasla u odred, kako to navodi autor. Sve je razvodnjeno i uljepšano nizom romantičarskih priča partizanske memoaristike, publicistike i historiografije.

Poglavlje III/1. »Iseljavanje počinje 1941. godine« (str. 83–92) obrađuje preseljenja, i napokon iseljavanje Folksdojčera sa južnoslavenskih prostora tijekom rata a napose uoči njegovog kraja. Kao i drugdje u knjizi, do izražaja dolazi autorova površnost i neznanje. Prikaz je prepun i nevažnim podacima i detaljima.

Poglavlje III/2. »Kapitulacija i šest dana posle« (str. 93– 100) **ukratko**

prikazuje posljednje dane rata u maniri »žutog tiska« s nizom špekulacija o tim događajima. U svemu, najmanje je riječi o Folksdojčerima, a i ono što navodi nije u svezi s problematikom.

O prvim uhićenjima i progonima Folksdojčera 1944/45. godine i logorima po Vojvodini i drugdje po Jugoslaviji do 1948. godine, autor opširnije piše u poglavlju III/3. »Progoni, istrage i logori« (str. 101–108). Navodi mnoštvo primjera i podataka, često neistinitih ili poluistinitih, neprovjerenih ili teško provjerljivih, bez ikakve kritike izvora (kako jugoslavenskih, tako i njemačkih autora).

U poglavlju III/4. »Nova kolonizacija« (str. 109–113), autor donosi svoje viđenje poslijeratne agrarne reforme i kolonizacije. Maričić je mišljenja »... ne bi se moglo uzeti kao verodostojna teza, po kojoj je naseljavanje Vojvodine posle rata vršeno isključivo političkim merilima u korist Srba« (str. 111). Štoviše tvrdi: »Realno gledajući postojali su ekonomski i ostali uslovi zbog kojih je bilo logično da se u Vojvodinu isele ili nasele Srbi. U Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini su zaista najviše ekonomski i etnički nastradali krajevi u kojima su skoro isključivo živeli Srbi. Pritajeni nacionalisti u ovim republikama su iseljenjem preostalih Srba dobili etnički čiste teritorije (...)« (str. 111). Navodi i zaključci su vrlo čudni. Od ozbiljnije stručne literature autor se ne služi nijednim djelom. Brojke o oduzetom zemljišnom fondu (s posjedima u ha) od njemačke manjine po republikama i pokrajinama proglašava njemačkima: »Tako prema nemačkim podacima (jugoslovenski nisu poznati) (sic !) u državne ruke dospeva: (...)« (str. 110). Njemački podaci Maričiću, ipak očito nisu poznati ! (vidi: Leopold Egger, *Das Vermögen und die Vermögenverluste der Deutschen in Jugoslawien, Sindelfingen*, 1983.). Podaci koje donosi su inače Gačešini (Nikola Gačeša, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945–1948.*, Novi Sad, 1984.).

Slijedi poglavlje IV/1. »Pripadnici nemačke nacionalne manjine posle rata i njihove aktivnosti u javnom, političkom i privrednom životu« (str. 115–117). Autor ne prikazuje život i položaj njemačke manjine u poratnoj Jugoslaviji, već piše isključivo o osobama njemačkog prezimena u javnom životu Jugoslavije (koji nisu Nijemci, ili su to samo podrijetlom!), a bili su pretežito prije rata lijevo orijentirani i(li) za vrijeme rata sudionici partizanskog pokreta.

Poglavlje IV/2. naslovljeno je »Nemačka nacionalna manjina u Jugoslaviji posle pedeset godina« (str. 119–120). Maričićovo znanje o Nijemcima (i Austrijancima) na prostorima bivše Jugoslavije danas, više je nego oskudno i netočno. Tvrdi, ukratko, da »nemačka nacionalna manjina praktično više ne postoji« (str. 120) te piše opširnije samo o organizaciji vojvodanskih Nijemaca »Deutscher Klub Donau« (Nemački klub Dunav), osnovanoj 1992. godine u Novom Sadu, njenom članstvu i dosadašnjim skromnim aktivnostima. Očito mu nisu poznati službeni podaci o broju Nijemaca i Austrijanaca po popisu iz 1991. godine (i ranije) u Jugoslaviji, jer govori samo o procjenama. Što se Hrvatske tiče, donosi netočne podatke: »U Zagrebu je 1993. godine registrovano Udruženje pripadnika nemačke nacionalne manjine u koje se učlanilo 100 članova od oko 400 (sic !) koliko se procenjuje da ih je danas ukupno u Hrvatskoj« (str. 119). Prema popisu stanovništva 1991. godine u Republici

Hrvatskoj deklariralo se Nijemcima 2635, a Austrijancima 214 osoba. U Hrvatskoj je osnovano i nekoliko njemačkih/austrijskih udruga/saveza, primjerice: »Savez Nijemaca i Austrijanaca« (Verein der Deutschen und Österreicher) u Osijeku (1990.), »Udruženje Nijemaca i Austrijanaca« (Vereinigung der Deutschen und Österreicher) u Zagrebu (1991.) i »Njemačka narodnosna zajednica« (Volksdeutsche Gemeinschaft) također u Zagrebu (1992.).

Slijede »Objašnjenja i izvori« (bilješke) (str. 123–154). Bilješke su nepotrebno preopširne i često nekorisne, proizvoljne i netočne.

Drugi dio knjige sadržava priloge (str. 157–198). Autor donosi »Spisak novina koje su štampane na nemačkom jeziku na teritoriju (bivših) jugoslovenskih zemalja (do stvaranja Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije)« (str. 157–161). Zatim su navedeni »Folksdojčeri politički aktivni pre rata, pripadnici pokreta otpora, učesnici NOB-e, narodni heroji Jugoslavije i nosioci spomenice 1941. godine« (str. 163–168). Slijedi »Spisak i klasifikacija SS jedinica i nemačkih vojnih i drugih nacionalsocijalističkih organizacija koje su tokom rata bile aktivne na teritoriji Jugoslavije« (str. 169).

Tu je i (ne)namjeran izbor dokumenata iz vremena Drugoga svjetskog rata: »Naredba vrhovnog komandanta Vermahta Adolfa Hitlera od 22. januara 1942. o postavljenju komandanta SS i policije i njegovim zadacima na teritoriji Srbije« (str. 171–172), »Naređenje komandanta oružanih snaga na jugoistoku od 19. marta 1942. potčinjenim jedinicama o načinu borbe protiv partizanskih snaga i o postupcima sa zarobljenima u Srbiji, Bosni i NDH« (str. 173–177), »Zabeleška sa referisanja komandanta SS policije u Srbiji pred komandantom oružanih snaga na jugoistoku 29. avgusta 1942. o organizaciji i upotrebi nemačke i Nedićeve policije i vojnopolitičkoj situaciji u Srbiji, o Folksdojčerima u Banatu i o formiranju SS divizije 'Princ Eugen'« (str. 179–183) i »Naređenje komandanta SS i policije 18. vojnog područja od 14. septembra 1942. upravi Folksdojčera u Berlinu za transportovanje dece partizana iz Slovenije u Nemačku« (str. 185–186).

Navodi zatim »Nemačke vojne formacije i kvistlinške jedinice koje su krajem rata, a do 15. maja 1945. zarobljene ili su se predale jedinicama jugoslovenske vojske« (str. 187).

I na kraju »Spisak i raspored logora za Folksdojčere i nemačke ratne zarobljenike po završetku drugog svjetskog rata, sa klasifikacijom« (str. 189–191). Prilog je prepun netočnosti. Uz niz neispravnih pisanja imena mjesta (ili tiskarskih pogrešaka), očito je autorovo nepoznavanje zemljopisa. Tako Kruševlje (kod Sombora) i Podravlje (kod Darde) nisu u Sloveniji, a Sv. Đurađ (danas Žitište kod Zrenjanina), Šupljaja (danas Krajišnik kod Zrenjanina), Odžaci (kod Sombora) i Filipovo (danas Bački Gračac kod Sombora) nisu u Hrvatskoj, kako to Maričić navodi. Klasifikacija logora je nepotpuna, često i netočna. Primjerice: »Konzentrationslager« autor prevodi (navodi) kao logor za radno nesposobne. Popis logora i vojnih i civilnih je nepotpun, a autor ne navodi ni nikakve brojke (ili procjene) interniraca i žrtava, iako su isti većinom poznati (konzultirati: *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, Menschenverluste – Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch Tito – Regime in der Zeit von 1944–1948, München – Sindelfingen, 1994.).

Slijede »Izvodi iz dokumenata o spoljnoj politici Jugoslavije« (str. 193–198), a kao poseban prilog, knjiga sadržava iskaze (»Svedočenja«) o Nijemcima i njihovoj sudbini u poratnoj Jugoslaviji (str. 201–219). Zatim dolaze tablični »Podaci o broju i rasprostranjenosti pripadnika nemačke nacionalne manjine u Evropi i broju iseljenih lica« (str. 221–223). Nakon toga kraći prilog »Čerčil i Ruzvelt o iseljavanju Nemaca« (str. 225) i »Proklamacija nemačkih prognanika iz zavičaja objavljena 5.8.1950.«, poznato kao »Charta der Heimatvertriebenen« (str. 227–228).

Knjiga sadržava i sažetak na srpskome (»Rezime«) (str. 229–230) te popis korištenih izvora i literature (str. 231–235).

Na popisu »Domaći izvori i dokumentacija« (str. 231–232) niz je monografija o »NOB-i i socijalističkoj revoluciji« uglavnom srpskih autora. Radovi su to memoarskog i publicističkog karaktera različitih vrijednosti i namjena (Milan Basta, Đurica Labović, Nikola Milovanović i dr.). Uz to, zbornici arhivskoga gradiva sumnjive su vjerodostojnosti (*Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Zagreb, 1946.; Viktor Novak, *Magnum Krimen*, Zagreb, 1948., i slično). Od značajnijih radova o Folksdojčerima na srpskome jeziku, autor ne navodi (i ne koristi) vrlo opsežnu monografiju Josipa Mirnića »Nemci u Bačkoj u drugom svjetskom ratu« (Novi Sad, 1974.), niti bilo koji od brojnih Mirnićevih radova o toj problematici. Navodi, pak (i obilno koristi) izrazito lošu knjigu Petra Kačavende »Nemci u Jugoslaviji 1918–1945« (Beograd, 1991.).

Popis »Periodika« (str. 233) donosi svega nekoliko podlistaka (feljtona), objavljivanih uglavnom u beogradskoj »Dugi«, »NIN-u« i »Politici ekspres«.

»Strani izvori i dokumentacija« (str. 234–235), bez ikakvog su izbora navedeni radovi (monografije), koji često s temom nemaju nikakve veze (primjerice : Alan Bullok, *Hitler und Stalin, parallele Leben*, Berlin, 1991.). Njemačko izdanje V. Dedijerove knjige o Jasenovcu (*Jasenovac das jugoslawische Auschwitz*, Freiburg, 1989.) uvršteno je među strane izvore. Radove i knjige stranih autora (Nik Balfur, Marc Hillel) u srpskome i hrvatskome prijevodu navodi pak, među domaće izvore i dokumentaciju (!). Od stručnih i znanstvenih studija o temi koju obrađuje, ne nalazimo važniju literaturu izuzmemo li tzv. Bonnsku dokumentaciju (*Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V, Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien, München, 1984.) te knjigu D. Bibera »Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941« (Ljubljana, 1966.) i neke radove njemačkih autora.

I na kraju, kazalo sadržaja na njemačkome jeziku (str. 237), sažetak na njemačkome jeziku (str. 239–240) te »Napomene autora« (str. 241) i »O autoru« (str. 242).

Knjiga sadržava i ilustrativni materijal. Autorov izbor fotografija i faksimila dokumenata je zanimljiv i indikativan. Donosi nekoliko fotografija Adolfa Hitlera, Siegfrieda Kaschea, Alojzija Stepinca, Mile Budaka, zatim fotografije Folksdojčera predratnih članova KPJ i(li) sudionika partizanskog pokreta. Vrlo su ilustrativne fotografije strijeljanja i vješanja Srba u Drugom svjetskom ratu od strane njemačke vojske, ili fotografija katoličkih svećenika s rukom uzdignutom na (fašistički) pozdrav. Pretežito su to materijali, koji sa temom nemaju veze. Tek manji broj ilustracija (primjerice, nekoliko fotografija ise-

ljavanja Folksdojčera iz vremena potkraj Drugoga svjetskog rata) služi pravoj svrsi.

Kao stručni suradnik, naveden je Zlatoje Martinov (Centar za dokumentaciju o vojvodanskim Nemcima, Pančevo), kao konzultanti Heinz Neubacher (Frankfurt/Main) i Elizabeta Košar-Ristić (Novi Sad), a kao recenzent Toma Devald (Beograd). Ukratko, imena koja u stručnom i znanstvenom području o povijesti Folksdojčera ne znače ništa!

Ako je točna autorova tvrdnja iz predgovora o nekoliko godina u istraživanju i radu na knjizi, trud je uzaludan, a »Ono što je ovde prvi put izneto u javnost dovoljno je rečito...« (str.5).

S U M M A R Y

THE MOST RECENT SERBIAN VIEWS OF HISTORY AND DESTINY OF GERMAN MINORITY (VOLKSDEUTSCHERS) IN FORMER YUGOSLAVIA

The article represents a review of the most recent works on German minority (Volksdeuschers) history by Serbian author S. Maričić. The author pays attention to the content of the book and points out factual mistakes, false quotations, and misrepresenting.